

מלך שאינו משבט יהודה

א. האם התורה אוסרת למנות מלך שאינו משבט יהודה? או שכל עוד שהמלך אינו גוי מותר למנותו? נשוב לפסוקי התורה (דברים יז, טו):
שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא.

מה הפסוק אוסר? נסה לענות לאורו על שאלתנו. חשוב על ראיות נוספות לכך שהתורה מתירה למנות מלך שלא משבט יהודה.

ראיה אפשרית נוספת היא מתחילת המלוכה, ממינוי שאול: המלך הראשון אינו משבט יהודה. הוא ממונה אמנם על ידי נבואה, ויתכן אולי שיש למינוי שכזה דין שונה, אך קשה להבין מדוע שהמלוכה תתחיל בצורה בעייתית, אם אכן אסור למנות מלך שאינו משבט יהודה.
אחד המקורות המרכזיים שעמדו בבסיס הדיון הוא ברכת יעקב ליהודה (בראשית מט, י):
לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה שילו ולו יקהת עמים.

חשוב היטב: האם ניתן ללמוד מהמילים לא יסור שבט מיהודה איסור על מינוי מלך שאינו משבט יהודה?

פרשנים רבים פירשו את הפסוק כהבטחה ונבואה, ולא כציווי והוראה. כך עולה מדברי **הרשב"ם** (שם):

לא יסור שבט מיהודה - המלכות הניתן לו להשתחות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה, כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה, שזהו קרוב לשכם. אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו ומליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין.

וכך כותב **הר"ן** בדרשותיו (הדרוש השביעי):

אבל לדעתי הפרשה הזאת רומזת לכל שבט ושבט מה שיקרנו... וכן ביהודה ידבר על דרך ההודעה וההבטחה, ואמר לא יסור שבט מיהודה, כלומר עם שיחטאו מלכיה, עדיין לא יגיע עונשם שתסתלק ותסור מהם המלוכה לגמרי... ולפיכך הבטיח יעקב ליהודה שאף על פי שיחטאו מלכיו, לא יגיע חטאתם להסיר מהם המלוכה לגמרי, וכמו שאמר השם יתברך לשלמה (שם יג) רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלים אשר בחרתי, והנה כל ימי בית ראשון היו מלכים ביהודה ולא סרה מהם

הממשלה. וכן מלכות שאול אינה קושיא אצלנו, אף על פי שלא היה בימיו מושל בשבט יהודה, שהוא לא הבטיחו שלא יקום לעולם מלך אלא משבטו כמו שפירשנו, אבל הודיע שמעת שהתחיל מלכותם לא תסור ולא תיפסק לגמרי. ולכן מלך שאול אף על פי שלא היה משבט יהודה מושל ומלך, לפי שלא היה בשבט יהודה ראוי למלכות כמוהו, כאשר העיד הכתוב (שמ"א י כד) כי אין כמוהו בכל העם. ולא הבטיחו יעקב ליהודה, אלא שמעת שתתחיל לו המלכות לא תסור ממנו, ואין ההסרה נופלת אלא בדבר שכבר התחיל.

הר"ן דן בהמשך בקושי שבין ההבטחה שהמלכות לא תסור מיהודה ובין המציאות שבה אין מלך משבט יהודה (שם):

אבל הבטיחו שלא תיפסק מן שבטו הממשלה לגמרי, כל זמן שתהיה המלוכה לישראל, אבל בהיות ישראל בגלות, אין מלך ואין שר, לא הובטח שבט יהודה שתישאר לו ממשלה.

הסבר את תשובת הר"ן: מהי ההבטחה? מה ההבדל בינו לרשב"ם?

ב. אם כוונת הפסוק להבטחה בלבד, שמשעה שיעמוד מלך משבט יהודה לא תסור המלכות מהשבט¹, אז ודאי שאי אפשר ללמוד ממנו איסור וציווי. אולם, הרמב"ן הבין שיעקב לא רק מנבא את העתיד אלא גם מוריש את המלוכה בישראל לשבט יהודה, דבר בעל משמעות הלכתית (שם):

והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל. והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל (דהי"א כח ד). ואמר לא יסור, לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר. וזהו שנאמר (שם ב יג ה) כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבני... ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים (מ"א יא לט). וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו תחרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (ח ד) הם המליכו ולא ממני: וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידיים המולכים זה אחר זה עם כל

1. וכל עוד שיש מלך בישראל, יהיה מלך משבט יהודה, ולפחות על חלק מהעם.

גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג ב) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא, שנכרתו כלם בעון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום.

מה היה חטא החשמונאים לפי הרמב"ן? מה היה החטא בהמשך מלכות ישראל לאורך שנים?

להבנתו, דברי יעקב אינם רק נבואה וחזון, אלא הורשת השלטון לשבט יהודה. מאחר שכך, אסור למנות מלך משאר השבטים, ומלכותו היא העברה על דעת יעקב והעברת נחלה המגיעה לשבט יהודה. זה היה החטא המרכזי של מלכות החשמונאים ושל המשך מלכות ישראל.

ג. החשמונאים חטאו אפוא לדברי הרמב"ן במלכותם, שכן יעקב הוריש את המלוכה לשבט יהודה. לדבריו, מלכותם היתה בעייתית מסיבה נוספת, בשל היותם כהנים (שם): ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו (במדבר יח ז) תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם, ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה': וראיתי בירושלמי במסכת הוריות (פ"ג ה"ב) אין מושחין מלכים כהנים, אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה... הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן, ופירש תחלה שהוא לכבוד יהודה, שאין השררה סרה מן השבט ההוא, ולפיכך אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו²... וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יא ב) שאין מושחין אלא מלכי בית דוד. ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות. והוא דבר ראוי והגון.

מהי הבעיה הנוספת במלכות החשמונאים? נסה להתבונן בדברים: מה סברתם? מה המשמעות של הפסול המיוחד של הכהנים?

2. ויתכן שזוהי סיבה נוספת מדוע בימינו יש להעדיף את השלטון הדמוקרטי, בו המנהיגים אינם נמשחים ואין עליהם 'הוד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו'.

ד. אם אסור למנות מלך משאר השבטים, וזה היה חטאם של החשמונאים, והמינוי הוא העברה על דעת יעקב וגזלת ירושת יהודה, איך יתכן שהמלכות מתחילה בשאול? נלמד את הסברו של הרמב"ן (שם):

וענין שאול היה, כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה. ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הושע יג יא), שנתנו לו שלא ברצונו, ולכן לקחו בעברתו, שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות: והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלכם³ (ש"א יב יב), והקב"ה אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שם ח ז), ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא.

מלכות שאול היתה אפוא מעיקרה מלכות שעה, מלכות שאינה בת קיימא. המלכות לא היתה רצויה בעת הזאת, ולכן הקב"ה לא מינה מלך משבט יהודה. טענה זו קשה לכאורה: הרי הכתוב אומר שאם שאול לא חטא היתה מלכותו עוברת לזרעו (שמואל א יג, יג):

ויאמר שמואל אל שאול נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם.

הרמב"ן מתמודד עם השאלה (שם):

ומה שאמר הכתוב (שם יג יג) נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם. וזה טעם אל ישראל. אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל, או היה מלך תחת יד מלך יהודה.

מהן שתי תשובות הרמב"ן? מה היה עתיד מלכות שאול לולי החטא?

תשובתו הראשונה של הרמב"ן היא שלולי החטא זרעו של שאול היה ממשיך למלוך בצורה קבועה על חלק משבטי ישראל, 'אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה'. זאת, גם בתקופה שבה המלכות כבר רצויה בישראל⁴ ועומד מלך משבט יהודה. מדוע מלכות קבועה זו אינה נחשבת כפגיעה בצוואת יעקב ובירושת יהודה? האם ניתן ללמוד מכך שמותר להעמיד מלך משאר שבטי ישראל כל עוד שהוא לא מולך על כל ישראל? טענה זו קשה: הרי הרמב"ן מבקר את מלכות מלכי ישראל למרות שהם לא

3. עוד על משמעות הדברים, ראה בדף 'היחס למלוכה ב - מחלוקת התנאים והתומכים'.

4. והרמב"ן הסביר כאמור שמלכות שאול נבעה מכך שהמלכות לא היתה רצויה אז.

מלכו על כל ישראל! נלמד את תשובתו של **הרב גורן** (תורת המועדים, מלכות בית דוד לאור ההלכה):

לכאורה ישנה סתירה בדעת הרמב"ן, שאם הוא קובע שאין איסור במלכות שאר השבטים על חלק מישראל כמו שכתב אצל שאול, למה קבע איסור במינוי מלכי ישראל אחרי ירבעם... והרי לא מלכו על יהודה? אלא יש לומר שרק שאול שנמשח ומלך כדין לפני שנבחר דוד זרעו על ישראל, והמלוכה היתה עוברת ממילא בירושה לבניו אחרי אבם היה שומר דרך ה', לכן היתה יכולה להתקיים מלכותו על שבטי בנימין אפרים ומנשה בלבד, מאחר שאין זה מינוי חדש אחרי שנבחר דוד. אבל להמליך מלך חדש שלא מזרע המלוכה לאחר שנבחר דוד גם על חלק מישראל אסור לדעת הרמב"ן.

מהי תשובתו של הרב גורן?

ה. פגשנו עד כה שתי גישות: אחת, הרואה בדברי יעקב נבואה וחזון עתידי בלבד, ולא דברים בעלי השלכה מעשית. לפי גישה זו אין איסור בהעמדת מלך שאינו משבט יהודה. השנייה, הרואה בדבריו צוואה שמורישה את המלוכה לשבט יהודה. לפי גישה זו אסור להעמיד מלך שאינו משבט יהודה, ואם יש צורך בהעמדת מנהיג, יש להקפיד שהוא יהיה 'שופט' ולא מלך, ובלשון הרמב"ן (שם):

ולפיכך אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות, אלא כמו שופטים⁵ ושופטים יהיו.

נתבונן כעת בדעת הרמב"ם ונפתח בדבריו בספר המצוות (ל"ח שסב):

והמצוה השס"ב היא שהזהירנו שלא למנות מלך עלינו איש שלא יהיה מזרע ישראל אף על פי שהיה גר צדק. והוא אמרו (שופט' יז) לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא... אמנם המלכות לבד כבר ידעת מכתובי ספרי הנבואה שזכה בה דוד. ובביאור אמרו (קה"ר רפ"ז וכע"ז יומא עב ב) כתר מלכות זכה בו דוד. וכן זרעו אחרי עד סוף כל הדורות. אין מלך למי שיאמין תורת משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד. וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לעניין מלכות נכרי קרינן ביה כמו שכל מי שהוא מזולת זרע אהרן לענין עבודה זר קרינן ביה.

5. וההבדל הוא שהם לא יורישו את המלוכה לבניהם, וכן שמצוות המלוכה הפרטיות לא נאמרו עליהם. אולם, השופט יזכה בסמכויות המלוכה הכלליות הנוגעות לעם כולו, כיכולת להוציא את העם למלחמה ועוד. וראה בדף 'הנהגה שאינה מלכות וסמכויות המלכות', וכן בדף 'מלחמת רשות כשאין מלך וסנהדרין', את דברי הרמב"ן ששופט יכול להוציא את העם למלחמה.

חשוב היטב: האם לדעת הרמב"ם מינוי מלך שאינו מזרע דוד כלול באיסור התורה על מינוי מלך נכרי, 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי'?

הרמב"ם מדמה את זכות זרע דוד בשלטון לזכות הכהנים בעבודת המקדש, ולומד זאת מהמדרשים (מכילתא דרבי ישמעאל בא):

עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים לכהונה משנבחר אהרן יצאו כל ישראל שנאמר ברית מלח עולם הוא לפני ה' (במדבר יח יט) ואומר והיתה לו ולזרעו אחריו עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן הממלכה לדוד.

ההשוואה בין זכות דוד לזכות הכהנים עולה גם מדברי הספרי (במדבר קרח קט): נמצאת אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה זכה בו אהרן ונטלו כתר מלכות זכה בו דוד ונטלו.

התבונן שוב בדברי הרמב"ם: מה ההבדל בינו לרמב"ן? מה המשותף לשניהם שמבדיל אותם מראשונים אחרים שלמדנו בתחילת הדף?

לפי הרמב"ן המינוי אסור בשל צוואת יעקב ולא בשל האיסור למנות איש נכרי, איסור שמתייחס לגוי בלבד. לעומת זאת, מדברי הרמב"ם עולה שהמינוי כלול באיסור על מינוי איש נכרי, 'וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לענין מלכות נכרי קרינן ביה'. הבדל נוסף הוא שאצל הרמב"ן המוקד הוא שבט יהודה ולא זרע דוד, ואצל הרמב"ם המוקד הוא זרע דוד. המשותף לשניהם הוא כמובן האיסור על מינוי מלך שאינו משבט יהודה או זרע דוד.

התבונן היטב בדברי הרמב"ם לפיהם המינוי כלול באיסור מינוי נכרי. מה אתה חושב על הדברים? הם קשים בעיניך? מה מחודש ומפתיע בהם?

1. לאחר שנגענו בדברי הרמב"ם שבספר המצוות, נעבור לדברים שבידו החזקה. במשנה תורה, כאשר **הרמב"ם** עוסק באיסור למנות נכרי למלך הוא לא מזכיר את הרחבת האיסור למלך שאינו משבט יהודה, והוא עוסק במינוי מלך שכזה בהמשך (מלכים א, ז-ז): כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות, והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם, שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם, ולא זכה אלא לכשרים שנאמר אם ישמרו בניך בריתי, אף על פי שלא זכה אלא לכשרים לא תכרת המלוכה מזרע דוד לעולם, הקדוש ברוך הוא הבטיחו בכך שנאמר אם יעזבו בניו תורתו ובמשפטי לא ילכון ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם וחסדי לא אפיר מעמו.

נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו, אף על פי שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך, שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצרך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד וגו', ואמר לו אחיה ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים... מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם, אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מביתו⁶, שהרי נאמר לירבעם אך לא כל הימים... אין מושחין מלכי ישראל בשמן המשחה אלא בשמן אפרסמון, ואין ממנין אותן בירושלים לעולם אלא מלך ישראל מזרע דוד, ואין מושחין אלא זרע דוד.

התבונן היטב: מה היחס בין דברי הרמב"ם בספר המצוות ובין דבריו במשנה תורה? אתה חושב שהרמב"ם חזר בו מהאמירה שמלך משאר השבטים נחשב כנכרי וכעבודת זר במקדש?

נראה שהרמב"ם חזר בו: הוא לא אוסר את המינוי, ובוודאי לא כותב שהוא כלול באיסור על מינוי מלך נכרי⁷, ולהפך: הרמב"ם פוסק שהוא נחשב כמלך רגיל, 'הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו'. ניתן אולי לדחות ולתלות זאת במעורבות הנבואה שיכולה עקרונית לעקור את האיסור⁸. אך נראה שהדברים קשים: אם הרמב"ם היה חושב שהמינוי אסור מהתורה, והנבואה עוקרת את האיסור, היה עליו לכתוב זאת, אך במשנה תורה כאמור האיסור לא מוזכר כלל.

וכך כותב הרב גורן, שהרמב"ם חזר במשנה תורה מטענתו בספר המצוות שהמינוי כלול באיסור לא תוכל לתת עליך איש נכרי (שם):

מסגנון הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל ברור שאינו הולך שם בשיטה זו, שלא רק שלא הזכיר את האיסור הזה של "לא תוכל לתת עליך איש נכרי" על מינוי מלך שלא מזרע דוד, כי אם נתן גם אפשרות למינוי מלך משאר שבטי ישראל, ומלכותו קיימת אם כי זמנית בלבד ולא לעולם.

מדוע אם כך הרמב"ם מצריך נביא, 'נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל... הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו'? עונה הרב גורן (שם):

ומה שהצריך נביא? משום שכל מינוי של מלך חדש חייב להיות על פי נביא, כמו שכתב הרמב"ם שם: אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא". ויש לדון בזה אם נביא מעכב במינוי מלך או לא, כי בהל' סנהדרין לא הזכיר

6. נראה שהרמב"ם לא מתכוון להגיד שהמלוכה לא עוברת בירושה לבניו, שהרי כתב לעיל שכל השררות בישראל עוברות בירושה וודאי וק"ו שמלכות מלך ישראל עוברת בירושה, אלא כתב הרמב"ם שבפועל המלכות לא תמשיך דורות רבים.

7. וכאמור, כאשר הוא עוסק באיסור למנות נכרי הוא לא מזכיר זאת.

8. נביא יכול להתיר בהוראת שעה לעבור על איסורי התורה.

הרמב"ם כלל את הנביא במינוי המלך... אבל יתכן שגם אם אין נביא מעכב במינוי מלך סתם, הרי כאשר ממנים מלך משאר שבטי ישראל שלא מבית דוד מסתבר שהנביא מעכב, מאחר וזה נוגד את הבטחת ה' בדבר יחודה של מלכות בית דוד וצואת יעקב אבינו.

מדוע יש צורך בנביא לדעתו? מה אתה חושב על הדברים? הם קשים לך? נסה לחשוב על הסבר אחר לדברי הרמב"ם!

לדבריו, הרמב"ם סבור שנבואה מעכבת במינוי מלך שלא מבית דוד, 'מאחר וזה נוגד את הבטחת ה' בדבר יחודה של מלכות בית דוד וצואת יעקב אבינו'.

הרב קוק ענה תשובה אחרת⁹ (שו"ת משפט כהן קמד):

ואולי כונת הרמב"ם, דדוקא בזמן שעומד גם כך מלך מבית דוד, אם העמיד נביא מלך אחר על חלק מישראל או רובו יש לו דין מלכות, וזה אי אפשר בלא נביא, ומייתי המשל מירבעם שהעמידו אחיה השילוני, אף על פי שהיה רחבעם יושב על כסאו.

מהי תשובת הרב קוק? מדוע הנבואה מעכבת? חשוב: מהי סברת הדברים?

הנבואה מעכבת בשעה שעומד מלך מבית דוד. יתכן שהטעם לכך הוא שבשעה שעומד מלך מבית דוד אסור למרוד בו, שהרי המורד במלכות חייב מיתה, ואין לך מרד גדול מהעמדת מלך אחר!

מה ההבדל בין התשובה של הרב קוק לתשובת הרב גורן? חשוב היטב: איזו תשובה עדיפה בעיניך? מדוע?

הרב גורן סבור שלדעת הרמב"ם נבואה היא תמיד תנאי מעכב במינוי מלך שלא מבית דוד, ולכן הרמב"ם מצריך נביא, 'נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל... הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו'. הרב קוק, לעומת זאת, סבור שנבואה מעכבת רק כאשר בשעת המינוי עומד מלך מבית דוד.

ז. נפגשנו לעיל עם דברי הרמב"ן שראה במלכות החשמונאים חטא. מדברי הרמב"ם עולה גישה אחרת הרואה במלכותם דבר גדול (מגילה וחנוכה ג, א):

בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות,

9. עוד על דברים אלו ועל דברי הרמב"ם, ראה בדף 'מינוי המלך נביא וסנהדרין'.

וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.

מהלשון 'חזרה מלכות לישראל' עולה שהחשמונאים היו נחשבים הלכתית כמלכים למרות החסרון בנבואה. דברים אלו מובנים לפי הסברו של הרב קוק, שכן בימי החשמונאים לא עמד מלך מבית דוד והנבואה מעכבת לדעתו רק בשעה שעומד מלך מבית דוד. אך קשים לכאורה על דברי הרב גורן לפיהם הנבואה מעכבת תמיד במינוי מלך שלא מבית דוד. נלמד את התמודדותו של הרב גורן עם השאלה (שם, מלכות בית חשמונאים לאור ההלכה):

לפי האמור יתכן לכאורה לתרץ את מלכות בית החשמונאים, שאין האיסור למנות מלך משאר שבטי ישראל אלא כאשר נבחר המלך ביזמת העם, אבל כאשר עולה המלך לשלטון בכוח נצחונותיו האישיים נגד אויבי העם שקמו עליו להשמידו, מעין מה שקרה בתקופת החשמונאים שהועמדנו בפני סכנת השמדה רוחנית ולאומית מבפנים ומבחוץ גם יחד, וקמו מתתיהו ובניו וחרפו נפשם למות ונצחו את כל אויביהם, החזירו עטרת ישראל ליושנה וקוממו את מלכות ישראל, על ידי זה השיגו את זכות מלכותם בדמים, ויתכן שאין צורך בזה להסכמת הנביא... אבל החשמונאים שחרפו נפשם למות בעד העם והצילו אותו מהשמדה מבחוץ ומבפנים בוודאי שכיבושיהם ומלחמותיהם מקנים להם זכות וקנין לכסא ישראל, כמו כל כיבוש מלחמה שדינו כקנין גמור לגבי כל דבר גם לגבי אומות העולם.

מהי תשובת הרב גורן? מה אתה חושב על הדברים?



ננסה לסכם לסיום:

(1) הראשונים נחלקו בפירוש הפסוק 'לא יסור שבט מיהודה':

(א) לדעת חלקם פסוק זה הוא הבטחה ונבואה ולא ציווי הלכתי. מאחר שכך, הרי שאין איסור במינוי מלך שאינו משבט יהודה.

(ב) לעומתם, הרמב"ן הבין אותו כציווי שבו יעקב מוריש את זכות המלוכה ליהודה. מאחר שכך, העמדת מלך משאר השבטים היא העברת נחלה וגזלת ירושתו של שבט יהודה.

(2) כיצד נסביר את מלוכת שאול לדעת הרמב"ן שהעמדת מלך משאר השבטים היא העברת נחלה? לדבריו, המלכות לא היתה רצויה באותה עת, ולכן הקב"ה נעתר אמנם לבקשת העם למנות מלך, אך מינה מלך שלא משבט יהודה. מראש, מלכות שאול לא היתה אמורה להיות אפוא מלכות קבועה על כל ישראל, ונכון שהפסוק אומר שלולי

החטא היא היתה ממשיכה, אך כוונתו להמשך חלקי – על שני שבטים בלבד (דבר שהיה מותר במקרה זה בלבד) או כמלך תחת מלך משבט יהודה.

(3) לדעת הרמב"ן זה היה חטאם של החשמונאים, מלוכה שלא משבט יהודה, ועל כך הם נענשו. בעיה נוספת במלכותם היתה היותם כהנים, שכן לדעתו יש איסור נוסף על מלוכת כהנים.

(4) מדברי הרמב"ם בספר המצוות עולה שמינוי מלך שלא מבית דוד כלול באיסור על מינוי נכרי, 'אין מלך למי שיאמין תורת משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד. וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לעניין מלכות נכרי קרינן ביה כמו שכל מי שהוא מזולת זרע אהרן לענין עבודה זר קרינן ביה'.

(5) אולם, במשנה תורה הרמב"ם לא מזכיר זאת – לא בשעת עיסוקו באיסור 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי', ולא בשעת עיסוקו בעדיפות ובמעלת מלכות מבית דוד. ונראה אפוא שהרמב"ם במשנה תורה חזר בו, ולדעתו העמדת מלך שלא מבית דוד אינה כלולה באיסור על מינוי נכרי, ונראה שאין בה איסור.

(6) הרמב"ם כותב אמנם במשנה תורה דברים שמהם ניתן להבין שהעמדת מלך משאר השבטים דורשת נבואה: "נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו". ורבותינו נחלקו בפירוש הרמב"ם:

(א) הרב גורן הבין שלדעת הרמב"ם הנבואה אכן מעכבת במינוי מלך משאר השבטים. דבר שאילץ אותו להתמודד עם מלכות החשמונאים, מלכים משאר השבטים שנחשבו כמלכים ללא נבואה. הרב גורן מסביר שמלכותם נבעה מנצחונם במלחמה ומהצלת העם, הצלה שהקנתה להם את הזכות למלוך גם ללא נביא.

(ב) הרב קוק חלק ופירש שהנבואה נצרכת לדעת הרמב"ם רק כאשר בשעת המינוי עומד מלך מבית דוד. מאחר שכך, הרי שאין כל קושי במלכות החשמונאים – לא עמד אז מלך מבית דוד.